

Милан Миленковић

Оригинални научни рад

Студент 2. године историје

Original scientific paper

Филозофски факултет,

DOI: 10.5281/zenodo.4926114

Универзитет у Београду

примљено / received: 31.10.2020.

milanmilenkovic2@gmail.com

прихваћено / accepted: 07.02.2021.

Интегрисање Бањалучког округа у Краљевину СХС 1918–1922.

Апстракт: Истраживачки рад о Бањалучком округу у периоду државног провизоријума, односно током првих година југословенске државе настао је највећим делом на основу грађе Архива Републике Српске. Радом се жели приказати како је текао процес укључивања овог округа у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, у коликој су мери након Прводецембарског акта и даље важили закони донети у време Аустроугарске монархије, као и како је текао развој политичког живота непосредно након уједињења. Истраживање обухвата политичке прилике у Бањалучком округу које су такође биле директна последица уједињења и наслеђених друштвених односа из времена Аустроугарске. Рад је временски ограничен на период од прикључења Бањалуке новој држави 1918. до Закона о административној подели Краљевине СХС на 33 области, чиме је територија Бањалучког округа припала Врбаској области.

Кључне речи: Бањалука, Краљевина СХС, Аустроугарска, Први светски рат, југословенско уједињење, Видовдански устав

Увод

Балкан је још пре избијања Јулске кризе био у средишту интересовања европске јавности када је октобра 1908. године Аустроугарска монархија прогласила анексију Босне и Херцеговине.¹ До тада је Босна и Херцеговина била више векова под турском влашћу, а у последње три деценије под аустроугарском

---

¹ Mira Radojević, „Bosna i Hercegovina u raspravama o državnom uređenju Kraljevine (SHS) Jugoslavije 1918–1941. godine”, *Istorija 20. veka* 1 (1994): 7.

војном окупацијом. Босна је постала један од главних разлога сучељавања Краљевине Србије и Аустроугарске. Са политичког становишта, Аустроугарска је припајањем Босне и Херцеговине ослабила руски утицај на Балкану и уједно осигурала своје залеђе, тј. Далмацију. Са економске стране, она је добила приступ новим сировинама, пре свега дрвету и рудама, обезбедила ново тржиште за своје производе и добила јефтину радну снагу.²

На простору Босне и Херцеговине било је у великој мери концентрисано православно становништво које је баштинило српску традицију. На основу пописа из 1879. који су спровели аустроугарски органи, удео православног становништва износио је 42%, тј. око 496 000 становника, муслимани су чинили 37,8%, а католици 18%. Попис је, као што се запажа, био спроведен по верским а не националним критеријумима. Оваква демографска слика је утицала на економске и политичке прилике у овом периоду, али и у првим годинама југословенске државе, што ће бити објашњено у раду. Крајем XIX века у градском подручју Бањалуге већину су чинили муслимани, док је православно становништво чинило убедљиву већину на нивоу читавог округа.³ Православни део становништва је био активан кроз разне културне, друштвене и политичке организације, од којих су многе биле повезане са Србијом, што је Аустроугарска видела као испољавање сепаратистичких тежњи. Измењена карта Балкана је негативно утицала на Краљевину Србију, јер је сада Аустроугарска са севера и запада окруживала територију Србије.⁴

---

² Драгиша Васић, „Органи локалне управе у Босни и Херцеговини у доба Аустроугарске владавине 1878–1918”, *Гласник удружења архивских радника Републике Српске* 2 (2010): 245.

³ 1879. *Glavni pregled političkoga razdielenja Bosne i Hercegovine*, 4, 33.

⁴ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1978*, (Beograd: Nolit, 1980), 16–19.

Бањалучки округ је био један од 6 округа који су се налазили у саставу Босне и Херцеговине под Аустроугарском.⁵ Управу над Босном и Херцеговином после 1878. имало је Министарство финансија Аустроугарске, које је било заједничко за целу државу. Аутономија дата БиХ је била веома ограничена. Од 1910. на челу БиХ налазио се Сабор, док је извршна власт била у рукама земаљског поглавара у Сарајеву. Сабор је окупљао посланике који су представљали Србе, муслимане⁶ и Хрвате. Председника Сабора именовано је цар.⁷

Владавина Аустроугарске је привреди Бањалуке донела бржи развој. У Бањалуци је деловао католички самостан „Марија Звијезда“, који је оставио траг на привреди округа. У самостану су боравили припадници трапистичког реда, који су крајем XIX века у Бањалуци основали пивару. У овом периоду у Бањалуци су основани и фабрика дувана, циглана, хидроцентрала на Врбасу 1899. и рудник угља на Лаушу, а започета је и производња сира. Добрим делом привреде, укључујући пивару, циглану и производњу сира, управљали су траписти.⁸

У сеоским срединама је била развијена пољопривреда (посебно сточарство) и за ову делатност је уједно постојао повољан терен Бањалучког округа који пресецају реке Уна, Врбас, Босна и Дрина, док је позиција између Сарајева и Загреба била важна у домену трговине. У турском периоду извоз из Бањалуке је био усмерен на унутрашњост БиХ, а у време Аустроугарске ка извозу ван граница БиХ и то посебно стоке.⁹ Крајем XIX века појављују се први национални и новчани

---

⁵ Ђорђе Микић, *Политичке странке и избори у Босанској крајини 1918–1941*, (Бањалука: Институт за историју, 1997), 44; О Бањалуци за време аустроугарске владавине писао је: Ђорђе Микић, „Austroугарско razdoblje“, у: *Banjaluka*, ur. Galib Šljivo, (Banjaluka: Institut za istoriju, 1990).

⁶ Односи се на верску припадност.

⁷ Чедомир Антић и Ненад Кеџмановић, *Историја Републике Српске* (Београд: Nedeljnik, 2016), 133–135.

⁸ Sulejman Smlatić, „Prilog proučavanju banjolučke privrede 1918–1941“, у: *Banja Luka u novijoj istoriji (1878–1945), Zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banjoj Luci 18–20. novembra 1976. godine*, (Sarajevo: Insitut za istoriju, 1978), 211.

⁹ Smlatić, *Nav. delo*, 204–209.

заводи, које је држало углавном српско и муслиманско грађанство, а прва штедионица је основана 1894. године.¹⁰

Бањалука у стварању прве Југославије

Идеја уједињења југословенских народа постала је актуелна током XIX века. Теорија о заједничком пореклу и историјској повезаности изнедрила је идеју о једном народу подељеном на три племена. Међутим, стварање југословенске државе није се могло одиграти без одузимања територија Османском царству и Аустроугарској. Такође, велики противници југословенског уједињења биле су Немачка и Аустроугарска. Пред сам крај постојања Аустроугарске, јавила се и идеја о тријализму, тј. о формирању посебног словенског ентитета који ће функционисати упоредо са аустријским и угарским.¹¹

Ратне 1914. године донета је Нишка декларација која је представљала први званични документ Краљевине Србије у којем је она прокламовала свој циљ о уједињењу Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу.¹² Међутим, током рата ни силе Антанте нису благонаклоно гледале на југословенско уједињење, јер су знале да ће у том случају доћи до разбијања Аустроугарске, која је и поред тога што им је била противник, представљала границу према бољшевицима. Постојао је и страх да би на њеној територији могле настати бољшевичке републике. Како би се придобиле владе савезничких земаља по питању југословенског уједињења, ангажован је Југословенски одбор основан 1915. и он је углавном окупљао политичаре избегле из Аустроугарске.¹³

На подручју Бањалуке била су активна друштва пројугословенске оријентације, попут „Југославије“, док је омладина бањалучке Реалне гимназије

¹⁰ Mikić, „Austroугарско razdoblje“, 48.

¹¹ Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, 15–17.

¹² Isto, 19.

¹³ Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, 20–25.

имала везе са више патриотских организација попут „Просвјете“, „Сокола“ и „Народне одбране“. Месец дана после Сарајевског атентата, у Бањалуци је дошло до мобилизације VIII корпуса, а од 1. августа ступила је на снагу и општа мобилизација.¹⁴ Бањалучки округ је у поређењу са осталим окрузима у БиХ током рата имао највећи број ратних инвалида и истовремено највећи број губитака. Од 1 173 мобилисана војника, погинуло је чак 534 лица.¹⁵

Током ратних година привреда Бањалуке је озбиљно ослабила – пре свега рудник угља и фабрика дувана – највише услед мобилизације мушког становништва, док су истовремено вршене реквизиције и хуманитарне акције.¹⁶ Пробој Солунског фронта и офанзива српске војске ка северу омогућила је идеју уједињења, па је убрзо након завршетка Првог светског рата регент Александар Карађорђевић, 1. децембра 1918, прогласио стварање Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца.¹⁷ У Бањалуци је дошло до грађанског преврата 31. октобра 1918. и аустроугарски војници су напустили касарне које су грађани потом почели да пљачкају. Широм Босне и Херцеговине формирана су народна вијећа као привремени облици власти који је требало да замене дотадашње аустроугарске органе управе. У Сарајеву је формирана Народна влада са Атанасијем Шолом на челу.¹⁸

Народно вијеће створено у Бањалуци било је сачињено од седморице Срба, шесторице Хрвата и петорице муслимана, и на његовом челу се налазио бањалучки парох Никола Костић, који је био притворен од стране аустроугарских

---

¹⁴ Mikić, „Austroугарско раздобље“, 74–75; О Бањалуци за време рата и приликама непосредно након уједињења: Боривоје Милошевић, *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење*, (Бањалука: Архив Републике Српске, 2018).

¹⁵ Милошевић, *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење*, 41–42.

¹⁶ Милошевић, *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење*, 19.

¹⁷ Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, 28.

¹⁸ Милошевић, *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење*, 42–44.

власти у затвору „Црна кућа”. Прота Душан Кеџмановић (1876–1942) је испред бањалучког хотела „Балкан” одржао говор окупљеном народу и прогласио ослобођење и отцепљење од Аустроугарске.¹⁹ Прота Кеџмановић је током рата био затваран више пута, једно време боравећи у затвору у Добоју, док је касније постао члан Привременог народног представништва и Уставотворне скупштине.²⁰

Са ослобођењем Бањалуке одмах су избили нереди у округу, сељаци су почели да отказују послушност беговима и палили су беговска имања широм Босанске крајине. Због тога је Народно вијеће почело да распоређује народну гарду по селима како би били спречени инциденти, а основан је и Одбор за заштиту приватног власништва и живота. Војску којом је командовало Народно вијеће у Бањалуци организовао је резервни потпоручник Душан Умичевић, од заробљеника, бивших чланова „Сокола” и добровољаца. Један део аустроугарских чиновника је и после рата остао на својим старим позицијама, изузев оних који су се повукли заједно са аустроугарском војском. Слична ситуација је била у војсци. Део војника бивше монархије који није учествовао у насиљима током рата, прешао је под команду Народног вијећа у Бањалуци.²¹

У Бањалуку је 21. новембра ушао батаљон 13. пука „Хајдук Вељко”. Српској војсци је приређен свечани дочек у кафани „Балкан” и град је био украшен српским заставама и сликама краља Петра I. Муслимани су српску војску дочекали у својој традиционалној ношњи. Уследили су говори који су позивали на јединство Срба, Хрвата и муслимана са нагласком на томе да је то један исти народ. Међу говорницима био је окружни начелник Осман Нури Хаџић, који је

---

¹⁹ Милошевић, *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење*, 45.

²⁰ Milan Gulić, „Кеџмановић Душан”, у: *Senatori Kraljevine Jugoslavije, Biografski leksikon*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2016), 145–146.

²¹ Milan Vukmanović, „Između dva rata”, у: *Banjaluka*, ur. Galib Šljivo, (Banjaluka: Institut za istoriju, 1990), 77; Милошевић, *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење*, 48–49.

констатовао да муслимани немају изграђен национални идентитет због владавине Аустроугарске. Српска војска је већ крајем новембра ушла у готово сва места у БиХ, па је било договорено распуштање народне гарде.²² Лист *Народна воља* писао је о уласку српске војске у Бањалуку, називајући том приликом српске војнике ослободиоцима и „јунацима са Прилипа града Краљевића Марка“, а дан уласка српске војске у Бањалуку најважнијим даном у историји овог града.²³

Односи Народног вијећа у Бањалуци и Земаљске владе у Сарајеву, на челу са Шолом, непосредно након рата били су погоршани због тежњи Народног вијећа у Бањалуци да доноси одређене одлуке самостално, као и због његовог инсистирања на томе да се са уједињењем пожури и да се оно прогласи директно са Краљевином Србијом, што је у Бањалуци учињено прокламацијом од 27. новембра 1918, потписаном од стране најугледнијих припадника грађанства свих вера, коју је свештеник Никола Костић јавно прочитао. То је изазвало негативне реакције у Сарајеву, где је Народно вијеће половином новембра разматрало стање у Бањалучком округу. Тада су се од присутних могле чути оптужбе да је Народно вијеће у Бањалуци нека врста „аутономне владе“, да хапси људе из освете и да врши прогоне и интернације. Бањалучка штампа је одговарала да је у Сарајеву аустроугарска влада власт предала уговором, док је у Бањалуци власт узета превратом. О затегнутим односима између Народног Вијећа у Бањалуци и Владе у Сарајеву сведочи и чињеница да је Атанасије Шола тражио од Степе Степановића да интервенише у Бањалуци како би се успоставила управа Земаљске владе. Народна вијећа у Бањалуци и Бихаћу прогласила су уједињење са Краљевином Србијом у име целе БиХ, иако Главни одбор Народног вијећа на нивоу БиХ такву одлуку још није донео. На тај начин је била доведена у питање координација између Сарајева и разних места у БиХ која су директно прогласила уједињење са

²² Милошевић, *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење*, 52–57, 66.

²³ „Дошли су!...“, *Народна воља*, бр. 9, 26. новембар 1918.

Србијом. Дешавало се и да поједина народна вијећа, као привремени органи локалне власти, прогласе уједињење са Србијом и након Прводецембарског акта. О овим појединачним прокламацијама о уједињењу, писао је Атанасије Шола Светозару Прибићевићу крајем новембра 1918, тражећи од Владе у Београду хитно решење овог питања. У Бањалучком округу постојало је одсуство ауторитета власти углавном на периферијама округа, што се појавило још пре пробоја Солунског фронта. Дезертери и одметници организовани у банде пљачкали су и нападали жандаре.²⁴

Средином јануара 1919. била је одржана прва политичка скупштина у Бањалуци након ослобођења. Њоме је председавао прота Никола Костић, а 23. јануара на новој скупштини основана је Народна политичка организација за Бањалучки и Бихаћки округ. Она је замишљена као наднационална и натконфесионална организација, међутим, идеја о таквој организацији је убрзо пропала. Организација је дала подршку концепту унитаристичке државе без административних и унутрашњих подела, залагала се за „чишћење” чиновништва у БиХ и веће учешће народа у власти кроз самоуправу. Муслимани и Хрвати су одбили да учествују у раду ове организације. Скупштина је одлучила да званично гласило за Бањалучки и Бихаћки округ буде *Држава*, лист пројугословенске и унитаристичке идеологије који је потиснуо лист Народног вијећа, *Народну вољу*. Прота Душан Кецмановић, један од главних организатора Народне политичке организације, присуствовао је проглашењу уједињења у Београду са још 27 чланова Народног вијећа из Загреба, а регент се том приликом код проте занимао о стању исхране и међусобним осветама у Босанској крајини. Истовремено, поједине вође

---

²⁴ Микић, *Политичке странке и избори у Босанској крајини 1918–1941*, 11–17; Милошевић, *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење*, 51–67; Боривоје Милошевић, *Босна и Херцеговина у вријеме настанка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918–1919. године* (Вишеград: Андрићев институт, 2020), 111–113.

бањалучких радикала изражавале су жаљење што нова држава не носи назив Србија.²⁵

Унутар Народне политичке организације деловала је РАДЕНА (Радикално-демократски напредњаци) и њој је пришла неколицина чланова организације „Отаџбина“, Петра Кочића. РАДЕНА се залагала за Југославију без икаквих подела, а априла 1919. се стопила у Југословенску демократску странку (ЈДС). Ипак, неколико месеци касније – на широј седници Месног и Покрајинског комитета, а због слабог одзива делегата – одлучено је да се организација ликвидира.²⁶

Почетак интегрисања у правни и политички систем нове државе

Окружна област Бањалука је била формирана за време владавине Аустроугарске. Након 1918. стару административну поделу БиХ преузела је Краљевина СХС, чиме је Окружна област Бањалука наставила да постоји, тако да је постојао континуитет са радом Окружне области из периода Аустроугарске. Она је била подељена на 10 котара и 5 испостава; у котаре су спадали: Градски котар Бањалука и Сеоски котар Бањалука, Босанска Дубица, Босанска Градишка, Котор Варош, Босански Нови, Приједор, Прњавор, Тешањ и Дервента, а у испоставе: Босански Брод, Оцак, Добој, Козарац и Босанска Костајница. До јула 1921. у БиХ је деловала Земаљска влада, њу је сменила Покрајинска управа БиХ. Управна власт нове државе, тих првих година је у БиХ почивала на административној подели на окружне области, срезове и општине.²⁷

---

²⁵ Микић, *Политичке странке и избори у Босанској крајини 1918–1941*, 16–20; Милошевић, *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење*, 69–70; Tomislav Kraljačić, „Organizacija Radikalne stranke u Banjoj Luci 1919–1925”, u: *Banja Luka u novijoj istoriji (1878–1945), Zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banjoj Luci 18–20. novembra 1976. godine*, (Sarajevo: Institut za istoriju, 1978), 245–246.

²⁶ Милошевић, *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење*, 70–71.

²⁷ Архив Републике Српске (АРС), Окружна област Бањалука (ООБЛ), Историјска биљешка, 1–3.

Новe власти су 1919. ограничиле кретање по унутрашњости земље, као и одласке у иностранство. За путовање у границама, по Краљевини СХС, било је потребно имати дозволу подручних органа или жандармерије. Одлазак у савезничке земље био је ограничен, а у непријатељске у потпуности забрањен, сем у посебним случајевима о којима је одлучивало Министарство унутрашњих дела, и за шта је издавало посебну дозволу. Такође, за путовање преко Саве и Дунава била је потребна дозвола месне војне области. О томе колико су делови нове државе и даље били разједињени сведочи наредба Покрајинске владе у Сплиту од средине 1919, која је забранила становништву БиХ путовање у Далмацију уколико не поседују дозволу ове владе. Са местима у унутрашњости која су била погођена пегавим тифусом саобраћај је био у потпуности забрањен.²⁸

У току мађарске револуције у првој половини 1919. затворена је граница са Мађарском, међутим, било је лако из Краљевине СХС прећи у Аустрију, а из ње у Мађарску. Такође, након доласка аустроугарских органа власти, пре рата, у БиХ су почели да се насељавају припадници различитих етничких група, углавном за потребе нових власти. У том периоду су се насељавали Пољаци, Чеси, Немци, Мађари и др. Марта 1920. је Земаљска влада за БиХ дала мишљење да треба покренути питање повратка досељеника из времена аустроугарске владавине у њихову домовину.²⁹ Из Бањалуке је забележено да су се Пољаци исељавали у Пољску сопственим транспортом и да се у том погледу нису обраћали Окружном начелству.³⁰

---

²⁸ АРС, ООБЛ, кутија 1, фасцикла 4, сигнатура 2/1–126, Допис Земаљске владе БиХ Окружном начелству Бањалуке, бр. 2788, 10. април 1919; АРС, ООБЛ, к1, ф4, с2/1–126, Земаљска влада Окружној области Бањалука, 17. јун 1919.

²⁹ АРС, ООБЛ, к2, ф 4, с10/1–12, Мјесечни и дневни извештаји котарских уреда и испостава послани у ООБЛ, мај 1920; АРС, ООБЛ, к1, ф4, с2/1–126, Допис Земаљске владе БиХ Окружном начелству Бањалуке, бр. 3317, 25. април 1919.

³⁰ АРС, ООБЛ, к6, с20/1–32, Окружна област Бањалука Покрајинској влади у Сарајеву, 7. децембар 1921.

Новe власти су пописивале имовину бивше Аустроугарске монархије. Југословенска делегација у Паризу је захтевала листу војника и чиновника који су током рата чинили злочине у БиХ, а држављани су Аустрије или Немачке, како би се тражило њихово изручење. Што се Бањалучког округа тиче, становништво Добоја се жалило на капетана Оскара Рајхарта, команданта заробљеничког логора у Добоју, у којем је погинуо велики број затвореника.³¹

Првих неколико година нова држава није имала закон о држављанству, тако да је у том погледу на простору БиХ важио Статут од фебруара 1910, донет у Аустроугарској, који је предвиђао постојање босанскохерцеговачке припадности коју су имали сви чиновници у БиХ, као и аустријски и угарски држављани који служе у БиХ и ту су стално насељени. Земаљска влада је тако предвиђала да се на основу босанскохерцеговачке припадности стиче право на држављанство Краљевине СХС.³²

Међу лицима чешке и румунске националности, запосленим у подручним органима Бањалучког округа, било је појединаца који су одбијали да се врате у своју домовину након што се, после рата, покренуло питање њиховог повратка. Пример је једна аспирантица чешке националности у Окружном начелству која је од рођења била насељена у БиХ и није знала чешки језик, а тражила је држављанство Краљевине СХС.³³

У Бањалуци су се током 1919. догодили инциденти на политичким скуповима и том приликом су поједини службеници били спречени да обављају

---

³¹ АРС, ООБЛ, к6, Установљење државних имања бивше Аустро-Угарске, а сада наше државе, бр. 2471, 14. јануар 1921; АРС, ООБЛ, к6, с16/1–16, Листа лица која су за време рата починили злочине у Добоју, 27. јула 1919.

³² АРС, ООБЛ, к1, ф4, с2/1–126, Уредба о стицању и губитку држављанства, бр. 1811, 3. март 1921.

³³ АРС, ООБЛ, к3, с11/139–209, Ралиш Гизела, аспирантица код Окружног начелства у Бањалуци моли подељење држављанства, бр. 256, примљено 11. јануар 1921.

своје послове, о чему су извештавале котарске испоставе и уреди. У Добоју је 1920, одлуком Окружне области, наложена промена тамошњег општинског већа, после захтева Земаљске владе да се његов састав измени јер је оно наводно изгубило подршку народа, а и како би се састав Већа уредио према односу страначких снага. Разлог за ову промену био је раздор Општинског већа на два блока. На једној страни били су православци, који су се залагали за промену састава Већа, а на другој католици и муслимани, заједно са тамошњим начелником. О овој ситуацији је окружног начелника обавестило Среско начелство у Тешњу. У овом извештају наводи се да у Добоју постоји подела на два блока, са једне стране су Срби који незадовољни радом Већа траже његову промену, а са друге стране су муслимани и католици.³⁴

Указом регента Александра Карађорђевића, априла 1920. је за начелника Бањалучког округа постављен Јован Тодоровић, који ће на тој позицији остати до краја истраживаног периода. Начелник Градског котарског уреда у Бањалуци био је Ђорђе Крстић, а начелник Градског поглаварства Али Кјамилбег Џинић. У састав Градског већа улазило је 18 већника.³⁵

У Козарцу су 1920. на власти биле општинске старешине и већа изабрана још 1912, иако им је мандат истекао, а слична ситуација постојала је и у Дервенти, због чега је грађанство сматрало ова већа нелегалним и тражило њихову промену.³⁶ Пре избора јавили су се проблеми око састава општинских већа, јер

---

³⁴ АРС, ООБЛ, к2, Земаљска влада БиХ Окружном начелству Бањалуке, 10. јул 1919; АРС, ООБЛ, к2, Наређење Окружне области Бањалука, 15. март 1920; АРС, ООБЛ, к2, с9/1–80, Начелство среза Тешањског Окружном начелству у Бањалуци, 19. септембар 1919.

³⁵ АРС, ООБЛ, к3, с11/139–209, Тодоровић Јован, окружни начелник примио је 25/4.1920. дужност окр. нач. у Бања Луци, бр. 397, 25.4.1920; АРС, ООБЛ, к3, с11/139–209, Управа Града Београда: Персонално одељење Окружном начелству Бањалука, бр. 876, 21. април 1920; Милошевић, *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење*, 75.

³⁶ АРС, ООБЛ, к2, с9/1–80, Кондић Бошко и друг траже промјену општинског вијећа у Добоју, 15. март 1920; АРС, ООБЛ, к2, с9/1–80, Реферат управитеља испоставе у Козарцу Јована Дробца, бр. 165, 19. мај 1920; АРС, ООБЛ, к2, Извештај Котарског уреда у Дервенти, 20. мај 1920;

привремени органи понекад нису имали подршку народа и нису били уређени према односу страначких снага у одређеном месту, а тај проблем је требало да реше избори јер би се на тај начин знало којим се странкама и у којим местима пружа подршка.

У погледу законодавства ситуација се у БиХ споро мењала све до доношења Видовданског устава. Будући да је административна подела из времена Аустроугарске задржана, као и део старих чиновника, Земаљска влада, па чак и већина одлука ове владе из предратног периода, које су важиле и после 1919, говоре о томе да је продужен опстанак аустроугарског правног наслеђа у БиХ. Тако новембра 1921. Покрајинска управа БиХ обавештава Окружну област да је Закон о лову из 1893. и даље „потпуно на снази“, а важиле су и Статути заклада из времена Аустроугарске. Такође, фебруара 1922. Покрајинска управа за БиХ се позивала на члан 59. Обртног реда за Босну и Херцеговину (донетог 1909) на основу којег је Покрајинска управа за БиХ вршила максимирање цена хлеба и меса.³⁷

Делегација Министарства финансија за БиХ је 1920. донела Закон о буџетним дванаестинама по најхитнијим фискалним мјерама у оквиру ког је прихваћен Тарифни закон Краљевине Србије од марта 1911, али се наводе и поједине наредбе из 1916. и 1917. које су донете у Аустроугарској, а тичу се тарифа, као и Закона о биљеговинама и пристојбама за БиХ из 1886. Тиме је практично овај закон који је основу имао у аустроугарском законодавству допуњен одредбама закона о тарифама Краљевине Србије.³⁸

---

³⁷ АРС, ООБЛ, к2, с3/1–114, Покрајинска управа Окружној области Бањалука, 10. новембар 1921; АРС, ООБЛ, к2, с4/1–51, Одлука Покрајинске управе за БиХ, 25. фебруар 1922.

³⁸ АРС, ООБЛ, к2, с8/1–39, Привремени Закон о буџетним дванаестинама по најхитнијим фискалним мјерама, 4. април 1920.

Такође, Делегација Министарства финансија за БиХ је маја 1922. усвојила одлуку да се Закон о рачуноводству Краљевине Србије од 6. марта 1910. прошири и да уз измене важи на територији целе Краљевине СХС, међутим, том приликом је иста делегација тражила да се измене поједине одредбе овог закона јер су у супротности са дотадашњим законодавством и специјалним законима у БиХ.³⁹ Земаљска влада се позивала на старије одлуке с краја XIX и почетка XX века које су и даље биле на снази, без обзира на то што су донете за време Аустроугарске што су и одударале од законодавства какво је постојало на простору Србије.

Прекретница у развоју нове државе било је доношење Устава Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца који је познат као Видовдански устав, усвојен 28. јуна 1921. Њиме је држава била дефинисана као „уставна, парламентарна и наследна монархија”.⁴⁰ У погледу административне поделе државе, Устав је предвиђао области које су могле имати највише 800 000 становника, на чијем се челу налазио велики жупан именован од стране краља.⁴¹

На подручју појединих срезова и котарских испостава постојало је неповерење народа према органима власти, а било је и сукоба међу члановима општинских већа. У Прњавору је Земаљска влада октобра 1920. заменила котарског предстојника Петра Секса, који се жалио на веома лоше услове рада. Наиме, он је тражио премештај у Хрватску или у Дервенту, уз образложење да га народ не прихвата и да тамо може да управља једино неко ко је Србин. Овај котарски предстојник је настојао да смањи цене, које је оценио као „лихварске”, против чега су се побунили трговци. У Котор Вароши је 1921. дошло до сукоба

---

³⁹ АРС, ООБЛ, к2, с8/1–39, Делегација Министарства финансија за БиХ, 22. мај 1922.

⁴⁰ 28. јун 1921, Уставотворна скупштина Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, члан 1.

⁴¹ 28. јун 1921, Уставотворна скупштина Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, члан 95.

између муслиманских већника са једне и католичких већника – заједно са једним српским већником – са друге стране. Тамошњи котарски управитељ је сматрао да се оваква ситуација може решити једино на изборима.⁴²

Међу проблемима присутним у Бањалучком округу нашли су се и мањак квалификованог чиновништва, као и доста времена које је требало да се чека како би уреди у округу одговорили окружном начелнику, а присутне су биле и бројне грешке у писању. Писало се великим делом на материјалима који су остали из времена Аустроугарске, на којима су се налазили немачки штампани натписи. Земаљска влада у Сарајеву је негодовала због тога што извештаји о важним догађајима из котарских уреда и испостава стижу касно, често након што су новине већ писале о том догађају, а некада и никада не стигну.⁴³ Дешавало се и то да шефови испостава у округу одлазе из места службовања, па власт у месту на своју руку предају лицима која они изабери. Чиновници и начелници испостава нису се добро познавали, што је још више отежавало ситуацију у бирократији. Постојао је мањак жандармеријских станица по местима у округу, а и држава је након рата допринела оваквом стању разрешивши дужности поједине жандаре и укинувши део жандармеријских станица.⁴⁴

У току 1921. у Краљевини СХС требало је да буде спроведен попис становништва, међутим, у БиХ се јавио проблем због недостатка пописивача који је постојао највећим делом због мањка писменог становништва.⁴⁵ Тако је један

---

⁴² АРС, ООБЛ, к3, с11/139–209, др Сексо Петар, котарски предстојник, премјештај у Фојницу, бр. 560, 5. новембар 1920; АРС, ООБЛ, к3, с11/139–209, Градско поглаварство Котор Варош Котарском уреду у Котор Вароши, бр. 455, 23. септембар 1921.

⁴³ АРС, ООБЛ, к3, Брзојавни извештаји о важним догађајима, Земаљска влада у Сарајеву, бр. 1197, 12. септембар 1920.

⁴⁴ АРС, ООБЛ, к3, с11/139–209, Среско начелство у Прњавору, велики застој у послу те помањкање особља, бр. 433, 27. август 1920; АРС, ООБЛ, к2, с9/1–80, Извјештаји котарских уреда и испостава послатих у Окружну област Бањалука, 1920.

⁴⁵ АРС, ООБЛ, к1, Нарешење Земаљске владе Окружној области Бањалука, 25. децембар 1920.

пописивач ишао на десет домаћинстава, иако је по закону требало да иде на пет домаћинстава. У неким местима су у попису учествовали „добро писмени“ жандари, како је прописала Земаљска влада у Сарајеву. Попис становништва показао је да у Бањалучком округу живи 423 096 становника, од којих су веће друштвене групе чинили:

Резултати пописа у Бањалучком округу 1921. по критеријуму матерњег језика ⁴⁶	
Срби или Хрвати	389 988
Пољаци	9 582
Русини	7 941
Немци	7 815
Чехословаци	2 423
Словенци	1 203
Италијани	1 099
Остали	3 045

Поред изјашњавања о матерњем језику, чији горенаведени бројеви могу погрешно довести до закључка о хомогености друштва у Бањалучком округу, становништво се могло изјаснити и у погледу верске припадности, при чему се може стећи нешто боља слика о структури становништва:

Резултати пописа у Бањалучком округу 1921. по критеријуму верске припадности ⁴⁷	
Православних	242 557
Католика	95 202

⁴⁶ 31. јануар 1921, Републички завод за статистику Републике Србије, Дефинитивни резултати пописа становништва 1921, <https://publikacije.stat.gov.rs/G1921/Pdf/G19214001.pdf> (преузето 05.06.2020).

⁴⁷ Исто.

Муслимана	72 271
Грkokатолика	8 650
Евангелиста	3 214
Јевреја	1 152
Остали	50

У исто време јавила се потреба за пописом стоке, али је овај попис наилазио на неодобравање сељака. Део народа је одбијао да учествује у попису стоке верујући да ће им држава на тај начин одузети пописану стоку.⁴⁸

Покрајинска управа за БиХ је крајем 1921. известила да се са ратним ветеранима, сирочади и удовицама поступа врло несавесно и да се за решавање њихових питања због бирократије чека пуно, а Среско начелство у Бањалуци је било једно од 6 начелстава која су том приликом критикована поводом овог проблема. Претходно је Земаљска влада фебруара 1921. ликвидирала „Народну одбрану“ за БиХ, која је помагала аустроугарским војним инвалидима, док су њима и њиховим породицама истовремено признате пензије.⁴⁹

У целом округу стање војних инвалида је било веома тешко, у Прњавору су они чинили 2,5% укупног становништва. Инвалиди су добијали минимални доходак који је могао да се искористи за најосновније потребе. Вршена је додела земље добровољцима, а директивом Земаљске владе основан је Одбор за заштиту деце и Старатељско веће. Подручни органи су делили храну, одећу, коње и новчана средства добровољцима.⁵⁰

⁴⁸ АРС, ООБЛ, к1, Земаљска влада у Сарајеву Округној области Бањалука, 27. децембар 1920.

⁴⁹ АРС, ООБЛ, к1, ф4, с2/1–126, Likvidacija Narodne Obrane za Bosnu i Hercegovinu, Vijesnik naredaba Br. 13 Zemaljske vlade u Sarajevu, 11. februar 1921; АРС, ООБЛ, к1, Покрајинска управа БиХ Округном начелству Бањалука, 6. децембар 1921.

⁵⁰ АРС, ООБЛ, к2, ф4, с10/1–12, Извјештај о цјелокупном стању прилика у котару Прњавору, бр. 223, 19. мај 1920.

После уједињења, Бањалука се налазила у надлежности II армијске области и била је седиште Врбаске дивизијске области. Убрзо након завршетка рата, априла 1919. је донета одлука да се спроведе регрутација младића у војску. Првих месеци важило је наређење да се у војску не регрутују припадници мађарске, румунске и немачке мањине са простора БиХ, али је касније наређено да се спроводи регрутација и несловенског дела становништва. Постојало је мноштво проблема око регрутације, одзив је често био слаб, а распрострањено је било и дезертерство, без обзира на националну и верску припадност. Неки војни референти су за новчани износ пуштали војне обвезнике.⁵¹ Командант II армијске области је марта 1920. одлучио да једино свештена лица буду ослобођена војне службе, што се тиче мујезина и дервиша, они се ослобађају једино уколико им је верски посао примарно занимање, а уколико се баве другим стварима, посебно трговином, онда ће бити у обавези да служе војни рок.⁵²

У време празника на простору БиХ је било дозвољено истицати српске и хрватске народне заставе, а државне заставе (плаво-бело-црвене) могли су да истичу једино државни органи. Дешавало се да поједина државна надлештва неправилно постављају државну заставу.⁵³ Први Божић након ослобођења у Бањалуци је обележен уз учешће соколаша и српске војске, а на челу колоне која је пролазила кроз центар града јахао је водник обучен у одело Хајдук Вељка носећи тробојку у руци.⁵⁴

---

⁵¹ АРС, ООБЛ, к2, Земаљска влада за Босну и Херцеговину свим окружним начелницима, бр. 2874, 7. април 1920; АРС, ООБЛ, к7, с21/1–99, Војнообвезници, долазак у делатну службу, бр. 344, 3. септембар 1919; АРС, ООБЛ, к7, с21/1–99, Регрутовање на територији Босне и Херцеговине, бр. 82.156, 25. април 1919.

⁵² АРС, ООБЛ, к16, с 52/1–22, Команда Босанске дивизијске области, бр. 4029, 22. март 1920.

⁵³ АРС, ООБЛ, к2, с9/1–80, Државна застава, поредање боја, 15. септембар 1919.

⁵⁴ Милошевић, *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење*, 66–67.

После рата обновљена је делатност „Сокола“, с тим што су Срби укинули „Српски соко“ и основали заједничку соколску организацију. Међутим, овај покушај стварања јединственог „Сокола“ је пропао, будући да је у њега поред Срба ушао незнатан број муслимана, јер је већина њих хтела да задржи своју соколску организацију. Хрвати су истовремено имали „Хрватски соко“.⁵⁵ Због демографске слике нове државе, било је осетљиво питање верских и националних празника. У Бањалуци, као и у остатку БиХ, прослављали су се у првом реду празници који би оличавали јединство нове државе, попут рођендана краља Петра I и регента Александра, као и Дана уједињења 1. децембра. Поред ових празника, обележаван је и Зрињско-франкопански дан, у организацији хрватског друштва „Напредак“ у Бањалуци. Посебан значај се придавао Видовдану, који су власти покушавале да представе као неку врсту празника који се тиче свих народа и вера у Краљевини СХС. За прославу Видовдана у Бањалуци се одржавала процесија кроз град и богослужење у свим хришћанским црквама (укључујући православну, евангелистичку и католичку), као и у сефардској и аскенашкој богомољи. Одржавали су се и помени свим српским и савезничким војницима који су погинули у рату, и то у свим богомољама у Бањалуци, сем у џамијама, због верских прописа. Свим верама било је дозвољено обележавање својих празника. У вези са овим питањем, Среско начелство у Приједору је обавестило Инспекцију рада у Бањалуци да се током Рамазана муслимани крећу ноћу и да су им радње и дућани затворени током дана, што је у супротности са прописима. Окружна област је настојала да реши овај проблем тако да муслиманима омогући нормално празновање.⁵⁶

⁵⁵ Микић, *Политичке странке и избори у Босанској крајини 1918–1941*, 37–38.

⁵⁶ АРС, ООБЛ, к6, с17/1–20 Помен палим и умрлим борцима, бр. 324, 15. априла 1920; АРС, ООБЛ, к6, с17/1–20, Градски котарски уред у Бањалуци, бр. 333, 13. децембар 1920; АРС, ООБЛ, к6, Прослава годишњице уједињења, бр. 592, 25. новембар 1920; АРС, ООБЛ, к6, с17/1–20, Хрватско друштво „Напредак“ Окружном начелству Бањалука, 30. април 1922; АРС, ООБЛ, к6, с17/1–20, Среско начелство у Приједору Инспекцији рада у Бањалуци, 19. април 1922.

Становништво Бањалуке је било незадовољно због тога што су сви акти од ослобођења на подручју града били написани латиничним писмом, о чему је Градски котарски уред у Бањалуци известио Покрајинску управу за БиХ. Дешавало се да странке склањају и цепају одлуке написане на латиници, због чега се тражио ћирилични писаћи stroj.⁵⁷

У Бањалуци су убрзо након ослобођења организовани штрајкови радника у организацији Социјалдемократске странке. Тако је 21. фебруара 1919. одржан протест радника у Бањалуци, на коме су говорили Јаков Ластрић, комуниста и касније носилац листе КПЈ у Бањалуци, и Мартин Зрелец. За Дан рада, 1. маја 1919. полиција је ухапсила око 35 радника за време протеста, док су истовремено хапшени комунисти у разним местима. Обуставе рада и протести су били настављени и током 1920. Као главни разлози за ове протесте наводе се мале наднице и експлоатисање радника. Од 1920. на простору Бањалуке делује КПЈ. Исте године дошло је до сукоба између чланова КПЈ и фракције „звонаша“, прозваних по листу *Звоно* које је излазило у Сарајеву. Звонаши су деловали на простору БиХ и комунисти су их звали социјалшовинистима. Гласило КПЈ за Бањалучки округ био је *Народни глас*. Обзномом од 31. децембра 1920. забрањен је рад КПЈ и уједно је у Бањалуци био затворен Раднички дом, док је имовина месних партијских организација конфискована.⁵⁸

Августа 1921. је у Бањалуци одржана Грађанска скупштина која је дала подршку Закону о заштити државе, тражећи да се он енергично спроводи, пружена је подршка народном јединству и критиковане су бољшевичке идеје. На

---

⁵⁷ АРС, ООБЛ, к2, Градски котарски уред Бањалука, Покрајинској управи БиХ, бр. 1456/22, 4. март 1922.

⁵⁸ Ibro Ibrišagić, „Radnički pokret Banje Luke 1919–1921“, u: *Banja Luka u novijoj istoriji (1878–1945), Zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banjoj Luci 18–20. novembra 1976. godine*, (Sarajevo: Insitut za istoriju, 1978), 265–281;

њој су били присутни познати политичари попут др Стевана Мољевића и Косте Мајкића.⁵⁹

Избори за Конституанту

Прву послератну владу која је имала привремени карактер формирао је радикал Стојан Протић; место потпредседника је припало Антону Корошецу, министар унутрашњих дела је постао Светозар Прибићевић, а министар спољних послова др Анте Трумбић. Она је са радом почела 20. децембра 1918. Такође, Привремено народно представништво је са радом почело марта 1919. и чинило га је 296 посланика из свих крајева нове краљевине. Босну и Херцеговину представљало је 42 посланика.⁶⁰

Бањалучки округ су у Привременом народном представништву првобитно представљали Хуснија Ђумрукчић, прота Душан Кеџмановић, Ејуб Муџезиновић, Суљага Салихагић и Димитрије Закић. Ово представништво је деловало као привремени орган док се не спроведу избори за Уставотворну скупштину (Конституанту). Они су спроведени 28. новембра 1920. и гласање се обављало на основу пописа из 1910, према коме је у Бањалучком округу требало да буде изабрано 13 посланика. Листу Народне радикалне странке у Бањалучком округу предводио је Никола Пашић. Он је новембра 1920. боравио у Босанској крајини и у

---

⁵⁹ АРС, ООБЛ, кб, Одржавање грађанске скупштине, бр. 7377/21, 9. август 1921. др Стеван Мољевић (1888–1959) је био правник и публициста, оснивач Југословенско–француског клуба и касније председник бањалучког одбора Српског културног клуба (СКК), Више у: др Стеван Мољевић, *Изабрани текстови*, (Бањалука: Удружење архивских радника Републике Српске, 2020); Коста Мајкић (1873–1952), књижевни критичар и публициста, уредник листа *Наш живот*, касније члан Већа ЗАВНОБиХ, Више у: Mr Војан Стојнић, *Zapisi iz arhiva... Štampa u Bosanskoj Krajini (1906–1941): Naš život Koste Majkića*, Glas Srpske, 25. april 2016. и Дејан Ђуричковић, *Српски писци Босне и Херцеговине*, (Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, 2013)

⁶⁰ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988: Kraljevina Jugoslavija*, (Beograd: Nolit, 1988), 92–93.

Бањалуци, у оквиру своје политичке кампање.⁶¹ На изборима 1923, листу Народне радикалне странке поново је предводио Никола Пашић.⁶²

Листу Југословенске демократске странке (ЈДС) је предводио прота Душан Кеџмановић, а забележено је да многи у народу у почетку нису правили разлику између радикала и демократа. Носилац листе Југословенске муслиманске организације (ЈМО) је био Ибрахим Маглајић. ЈМО се залагала за то да БиХ постане покрајина у оквиру југословенске државе, као и за верско-просветну аутономију. На простору БиХ она је наступила са паролом „Ислам у опасности“. Вођство ЈМО је настојало да на своју страну привуче муслиманско сељаштво, стварајући слику о аграрном питању као о општемуслиманском проблему. Поред ове, постојале су још две муслиманске странке у Бањалуци – Муслиманска тежачка странка и Муслиманска независна листа. Носилац листе Комунистичке партије Југославије (КПЈ) за Бањалуку био је познати комуниста Јаков Ластрић, иначе члан Централног партијског већа КПЈ. Од хрватских странака у Бањалучком округу наступале су Хрватска тежачка странка и Хрватска пучка странка.⁶³

У Бањалучком округу су биле забележене бројне неправилности уочи и током избора; појавиле су се фалсификоване куглице, вагони са бирачким материјалом су „нестајали“ из евиденције и каснили у места избора, исправне куглице за гласање са грбом Краљевине СХС биле су проналажене код приватних лица. Како би се спречили инциденти, било је забрањено точење алкохолних пића у округу на сам дан избора, као и један дан пре и после њих.⁶⁴ Најтежи

---

⁶¹ АРС, ООБЛ, к6, Окружна област у Бањој Луци, бр. 179, 27. фебруар 1920; Микић, *Политичке странке и избори у Босанској крајини 1918–1941*, 65; Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, 118–120.

⁶² „Носиоци Радикалних листа“, *Застава*, бр. 18, 25. јануар 1923.

⁶³ Микић, *Политичке странке и избори у Босанској крајини 1918–1941*, 65–67; Radojević, *Nav. delo*, 10; Милошевић, *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење*, 73.

⁶⁴ АРС, ООБЛ, к6, с15/4–43, Окружни начелник Јован Тодоровић Жељезничкој дирекцији Сарајево, бр. 1598, без датума.

инцидент који се десио током избора био је напад групе од неколико стотина сељака у селу Капљух код Босанског Петровца, када су све куглице биле убачене у кутију Савеза тежака, а председник бирачког одбора свезан и отеран у Петровац. У селу Крњеуши, такође близу Петровца, сељаке је збунила бројност гласачких кутија, па су, вођени идејом да су све листе заправо за краља Петра I, побацали све кутије, сем једне у коју су ставили све куглице.⁶⁵

Резултати избора у Бањалучком округу 1920. ⁶⁶	
Народна радикална странка	20 124 (29,56%)
Југословенска муслиманска организација	12 754 (18,73%)
Савез тежака	11 161 (16,39%)
Хрватска тежачка странка	8 752 (12,85%)
Југословенска демократска странка	8 403 (12,34%)
Комунистичка партија Југославије	3 143 (4,62%)
Хрватска пучка странка	2 670 (3,92%)
„звонаши“	1 046 (1,54%)
Издазност	68 079 (68,17% од укупно 99 860 бирача)

Посланици изабрани за Уставотворну скупштину, на изборима у Бањалучком округу.⁶⁷

⁶⁵ Микић, *Политичке странке и избори у Босанској крајини 1918–1941*, 67–68.

⁶⁶ Исто, 66–67.

⁶⁷ Исто.

Народна радикална странка	Никола Пашић, прота Душан Суботић, др Тоде Лазаревић и Ристо Одавић
Југословенска муслиманска организација	Ибрахим еф. Маглајлић, Мехмед Спахо и Хамзалија Ајановић
Савез тежака	Јован М. Јовановић Пижон, Васиљ Поповић и Урош Стајић
Хрватска тежачка странка	Никола Задро
Југословенска демократска странка	Прота Душан Кеџмановић
Комунистичка партија Југославије	Јаков Ластрић

Иако су резултати избора у Бањалуци показали да су радикали најјача политичка групација у округу, руководство ове странке није било задовољно исходом, сматрајући да се на изборима могао постићи бољи резултат. Истовремено, знатан део гласова српског сељаштва отишао је Савезу тежака.⁶⁸

ЈМО је 1921. са Владом склопио споразум који је предвиђао да земљопоседници (бегови) добију накнаду за одузету земљу и да БиХ у управном погледу не буде подељена тако да неки њен део припадне другим територијалним јединицама.⁶⁹ Са друге стране, ЈМО је гласала за усвајање Устава 1921.

Видовдански устав је предвиђао да држава буде административно подељена на 33 области, што ће коначно бити регулисано Уредбом о административној расподели земље од 26. априла 1922. Подела је извршена по економским, социјалним и природним одликама.⁷⁰ Назив Окружна област Бањалука губи се у изворима крајем децембра 1922, а на њеној територији настаје Врбаска област са

⁶⁸ Исто.

⁶⁹ Radojević, *Nav. delo*, 10–11.

⁷⁰ Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, 131.

великим жупаном на челу.⁷¹ На тај начин стављена је тачка на административну поделу која је имала основе у аустроугарском уређењу ове регије.

Закључак

Изнети историјат прилика у Окружној области Бањалука показује у каквој се политичкој и правној ситуацији налазио овај округ првих година након уједињења. Краљевина СХС обухватала је територије са различитим правним и економским наслеђем, што је кочило процес стварања унитарне државе и уједначавања прилика. Одмах по ослобођењу забележен је сукоб између народних вијећа у Бањалуци и Сарајеву због различитих погледа на процес уједињења и покушај бањалучких власти да доносе поједине одлуке мимо Сарајева. Међутим, овакво стање не значи да власти у Бањалучком округу нису признавале Земаљску владу у Сарајеву. Управо је хијерархијска структура власти била таква да је Окружна област примала наређења од Земаљске владе, која је добијала инструкције од надлежних министарстава краљевске владе у Београду. Постојале су поједине несугласице између врха Окружне области Бањалуке и Владе у Сарајеву, углавном када је реч о саставу појединих општинских већа. Истраживани период је карактеристичан по паду професионалности када је реч о бирократији, у односу на период пре рата.

Држава је била немоћна пред многим негативним појавама у чиновништву и привреди, највише због мањка свести и слабог познавања прописа. Покушај државе да уједини Србе и Хрвате може се видети и на основу пописа из 1921, где није постојала посебна рубрика за ова два народа, већ су се они изјашњавали као Срби или Хрвати у једној рубрици (изјашњавање се вршило према матерњем језику). То је имало утицај и на муслимане у БиХ, који су се без јасно изграђене националне свести у овом периоду такође сврставали у Србе или Хрвате, а у

---

⁷¹ АРС, ООБЛ, Биљешке о грађи.

одељку о верској припадности у муслимане. Власт је појединим празницима, који су били карактеристични за различите етничке или верске групе, желела дати југословенско обележје, тј. представити празнике као заједничке за све народе на простору БиХ. Међутим, такви покушаји су били неуспешни јер су се ове групе у политичком погледу поделиле на партије које су заступале искључиво верске или националне интересе. Постојање више привремених влада, поред једне централне, сведочи о комплексности уређења привремених власти. У суштини, привремени органи су се показали неспремним за почетак спровођења великих реформи.

Период државног провизоријума представљао је време у ком су остаци аустроугарског система и даље били присутни у знатном делу друштвеног живота, у првом реду кроз законе, што је негативно утицало на расположење дела становништва које је од ослобођења очекивало велике промене. Ови закони су били делимично допуњени појединим законима из Краљевине Србије. Сви већи индустријски објекти су били заоставштина Аустроугарске, а главно питање које је задирало у сферу и економије и политике била је аграрна реформа. Она је почела да се спроводи у периоду након уједињења, али је у потпуности окончана знатно касније. Односи међу верама и нацијама су такође били затегнути, што се може видети на примерима поделе у месним већима и страначке поделе на католике, православце и муслимане. Потпуна интеграција Срба, Хрвата и муслимана – иако је то био циљ нових власти за простор БиХ и уједно Бањалуке – била је далеко од остварења. Муслимани су се углавном држали одвојено и од Срба и од Хрвата, уколико занемаримо појединачне случајеве у којима су муслимани били страначки активни у партијама које нису у први план стављале интересе муслимана. Сукобљени интереси националног и верског карактера међу становништвом у Краљевини СХС, и касније у Југославији, кочили су формирање политичког јединства, што је и касније била слаба тачка југословенске државе.

Библиографија

Извори:

Архив Републике Српске, Фонд Окружна област Бањалука 1918–1922.

Уставотворна скупштина Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. 28. јун 1921.

Републички завод за статистику Републике Србије, Дефинитивни резултати пописа становништва, 31. јануар 1921. <https://publikacije.stat.gov.rs/G1921/Pdf/G19214001.pdf> (преузето 05.06.2020)

Glavni pregled političkoga razdielenja Bosne i Hercegovine. 1879.

„Дошли су!...”, *Народна воља*, бр. 9, 26. новембар 1918.

„Носиоци Радикалних листа”, *Застава*, бр. 18, 25. јануар 1923., 1921–1923.

Литература:

Антић, Чедомир, и Ненад Кеџмановић. *Историја Републике Српске*. Београд: Nedeljnik, 2016.

Васић, Драгиша. “Органи локалне управе у Босни и Херцеговини у доба Аустроугарске владавине 1878–1918”. *Гласник удружења архивских радника Републике Српске* 2 (2010): 245–255.

Микић, Ђорђе. *Политичке странке и избори у Босанској крајини 1918–1941*. Бањалука: Институт за историју, 1997.

Милошевић, Боривоје. *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење*. Бањалука: Архив Републике Српске, 2018.

Милошевић, Боривоје. *Босна и Херцеговина у вријеме настанка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918–1919. године*. Вишеград: Андрићев институт, 2020.

Gulić, Milan. „Кецмановић Душан”. U: *Senatori Kraljevine Jugoslavije. Biografski leksikon*. 145–147. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2016.

Ibrišagić, Ibro. „Radnički pokret Banje Luke 1919–1921”. U: *Banja Luka u novijoj istoriji (1878–1945), Zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banjoj Luci 18–20. novembra 1976. godine*. 265–283. Sarajevo: Insitut za istoriju, 1978.

Kraljačić, Tomislav. „Organizacija Radikalne stranke u Banjoj Luci 1919–1925”. U: *Banja Luka u novijoj istoriji (1878–1945), Zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banjoj Luci 18–20. novembra 1976. godine*. 240–250. Sarajevo: Insitut za istoriju, 1978.

Милан Миленковић, *Интегрисање Бањалучког округа у Краљевину СХС 1918–1922.*

Mikić, Đorđe. „Austroougarsko razdoblje”. U: *Banjaluka*. Urednik Galib Šljivo. 44–76. Banjaluka: Institut za istoriju, 1990.

Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1978*. Beograd: Nolit, 1980.

Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1988: Kraljevina Jugoslavija*. Beograd: Nolit 1988.

Radojević, Mira. “Bosna i Hercegovina u raspravama o državnom uređenju Kraljevine (SHS) Jugoslavije 1918–1941. godine”. *Istorija 20. veka* 1 (1994): 7–41.

Smlatić, Sulejman. „Prilog proučavanju banjolučke privrede 1918–1941” U: *Banja Luka u novijoj istorij (1878–1945), Zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banjoj Luci 18–20. novembra 1976. godine*. 204–215. Sarajevo: Insitut za istoriju, 1978.

Vukmanović, Milan. „Između dva rata”. U: *Banjaluka*. Urednik Galib Šljivo. 77–108. Banjaluka: Institut za istoriju, 1990.

Milan Milenković

Undergraduate student of History

Faculty of Philosophy, University of Belgrade

milanmilenkovic2@gmail.com

Integrating of the District of Banjaluka in the Kingdom SCS 1918-1922.

The study of the District of Banjaluka is trying to explain the situation in terms of political integration into a newly formed Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The goal is to show how much of the old Austro-Hungarian system was still present in the new state. Different state traditions and economic barriers were characteristic for the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, which had adverse effects in terms of integration and unity of the state, which were difficult to overcome. In many ways, Bosnia and Herzegovina had many remains of the old system, especially in law, bureaucracy and industry. The agrarian question was fundamental in this period in both politics and economy, also being a primary reason for conflict between peasants, who were primarily Christian and Muslim landlords. National or religious interests

mainly shaped political parties. The most powerful party in the District of Banjaluka was the Radical Party, led by Nikola Pasic. Many people had big expectations from the Liberation in 1918, but they were mostly disappointed seeing how many laws and circumstances remained the same as they were during the Austro-Hungarian rule.

Keywords: Banjaluka, Kingdom SCS, Austro-Hungary, First World War, Yugoslav unification, Vidovdan Constitution